

Inesa ЄРМОЛЕНКО,
orcid.org/0000-0003-3229-7964
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри німецької та романської філології
Херсонського державного університету
(Херсон, Україна) *inesa.yerm@gmail.com*

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ У ДЕТЕКТИВНОМУ ТЕКСТІ ДАНІЕЛЯ ПЕННАКА

У статті схарактеризовано експліцитні та імпліцитні засоби вираження суб'єктивної модальності у детективних творах Даніеля Пеннака на лексичному та синтаксичному рівнях.

Звернення до категорії суб'єктивної модальності у французькому детективному тексті зумовлене тим, що розкриття експліцитних та імпліцитних модальних елементів дозволяє найбільш глибоко і повно розкрити інформацію, призначену для розуміння, і у такий спосіб виявити комунікативні інтенції автора. Визначено, що у властивому детективам Даніеля Пеннака контексті спілкування з читачем оповідач часто експліцитно виражає суб'єктивну модальність щодо того, про що він оповідає. Зокрема, у тексті віднайдені відокремлені синтаксичні конструкції у дужках, де оповідач коментує пряму мову персонажа, експліцитно виражаючи свою оцінну модальність. Експліцитно суб'єктивна модальність виражається у явному смислі висловлення через прямі значення його компонентів.

Імпліцитна модальна інформація проявляється у прихованому, проте призначеному для розуміння смислі висловлення. З'ясовано, що на імпліцитному рівні суб'єктивна модальність мовця формується за допомогою засобів різних рівнів. У тексті віднайдені маркери, які належать різним планам та рівням, які передають авторську модальну інформацію.

Імпліцитний рівень модальності передбачає актуалізацію прихованих смислів на лексичному рівні шляхом використання лексичних одиниць з різними контекстуально зумовленими конотативними відтінками значення. Контрастна побудова висловлення спонукає читача до роздумів і з'ясування аналізу описуваних понять, а також виражає авторську модальність імпліцитного засудження того, про що йдеться.

На синтаксичному рівні зафіксовані такі засоби, як відокремлені синтаксичні конструкції, окличні речення. Імпліцитна модальність може бути дешифрована шляхом семантичного аналізу мовних одиниць.

Ключові слова: суб'єктивна модальність, імпліцитні модальні елементи, детективний текст, семантичний аналіз.

Inesa YERMOLENKO,
orcid.org/0000-0003-3229-7964
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of German and Romance Philology
of Kherson State University
(Kherson, Ukraine) *inesa.yerm@gmail.com*

MEANS OF EXPRESSING THE SUBJECTIVE MODALITY IN THE DETECTIVE TEXT OF DANIEL PENNAC

The article describes explicit and implicit means of expressing the subjective modality in Daniel Pennac's detective texts at lexical and syntactic levels

The appeal to the category of subjective modality in French detective text is determined by the fact that the disclosure of explicit and implicit modal elements allows the most thorough and complete disclosure of information intended to be understood, and thus to reveal the communicative intentions of the author.

It has been found that in the context of communicating with the reader, which is typical for the Daniel Pennac's detective texts, the narrator often explicitly expresses a subjective modality as to what he is narrating. In particular, in the text were found isolated syntax constructions in parentheses, where the narrator comments on the direct speech of a character, explicitly expressing his evaluative modality.

Explicitly subjective modality is expressed in the explicit sense of expression through the direct meanings of its components. Implicit modal information is manifested in a hidden, but intended to be understood, sense of expression. It is found that at the implicit level, the subjective modality of the speaker is formed by means of different levels. Markers belonging to different plans and levels that convey the modal information of the author were identified in the text. The implicit level of modality implies the actualization of hidden meanings at the lexical level through the use of lexical units

with different contextually determined connotations of meaning. The contrasting construction of the utterance prompts the reader to reflect on and to compare the described concepts, and expresses the author's modality of implicit condemnation of what is being said as well.

At the syntactic level, such means as detached syntax constructions, exclamation points are found. The implicit modality can be deciphered by semantic analysis of linguistic units.

Key words: *subjective modality, modality, implicit modal elements, detective text, semantic analysis.*

Постановка проблеми. Розповсюдження в сучасних теоретичних підходах антропоцентричної парадигми, яка в фокус аналізу мовних явищ ставить мовну особистість, сприяє збільшенню уваги вчених до категорії суб'єктивної модальності, визначення її природи, категорій, що входять до її складу, розширення розгляданого поняття. Особливо цікавим видається дослідження модальних маркерів у художньому тексті, оскільки художній текст репрезентує комунікативний намір його автора, який найчастіше передається через модальність, тобто модальність є виразником комунікативної імплікатури.

Аналіз досліджень. Трактатування модальності в сучасній лінгвістиці надзвичайно широке. О.І. Беляєва класифікує функціональні модальні значення в руслі теорії мовленнєвих актів і не розмежує об'єктивного та суб'єктивного в модальності взагалі (Беляєва, 1985: 17). Також існує думка, що модальність може бути лише суб'єктивною: «Будь-яке ставлення (а модальність є ставленням) за своєю природою є суб'єктивним. Отже, модальність – щось суб'єктивне» (Гаврилов, 1997: 71). Проте більшість науковців, зокрема Ш. Баллі, дотримується думки, що в будь-кому висловлюванні реалізується протиставлення фактичного змісту (диктуму) і індивідуальної оцінки викладених фактів (модусу), а модальні засоби виступають своєрідним орієнтиром при визначенні ступеня суб'єктивності викладу (Баллі, 2001). В. М. Телія розмежує модальні значення в змістовому плані і виділяє оцінну, емотивну, епістемічну модальності як окремі підвиди цієї категорії (Телія, 1991).

Основні види модальних значень, що виділяються в лінгвістиці, можна звести до таких: 1) оцінка мовцем змісту висловлювання з погляду реальності/ірреальності; 2) оцінка ситуації висловлювання з погляду можливості/необхідності/бажаності; 3) оцінка мовцем ступеня впевненості в повідомлюваному; 4) комунікативна функція висловлювання, що визначається цільовою настановою мовця; 5) ствердження/заперечення об'єктивних зв'язків між об'єктами, явищами, подіями; 6) емоційна оцінка висловлювання.

Мета статті – віднайти та дослідити засоби вираження суб'єктивної модальності у художньому детективному тексті сучасного французького автора Данієля Пеннака.

Виклад основного матеріалу. У разі наслідування моделі висловлювання з його дескриптивним змістом й емоційно-оцінною модальною рамкою, що накладається на нього, в художньому творі постулюється існування двох основних пластів інформації, що розгортаються від мовця до реципієнта, – семантичної інформації та модальної інформації (Смушинська, 2001: 57). Крім повідомлення про предмет (у широкому розумінні слова), читач сприймає і його характеристику, кваліфікацію, оцінку з позиції суб'єкта мовлення (Марчишина, 2004: 70). Модальна інформація підпорядковується змістовно-концептуальній, одночасно забарвлюючи її своєю тональністю.

На сучасному етапі категорія модальності вивчається через призму її реалізації в тексті як комплексна і багатоаспектна категорія, яка активно взаємодіє з цілою системою інших функціонально-семантичних категорій мови і тісно пов'язана з категоріями прагматичного рівня. З цих позицій у категорії модальності вбачається відбиття складних взаємодій між чотирма факторами комунікації – мовцем, реципієнтом, змістом висловлювання і дійсністю. Авторська модальність є сутнісною характеристикою тексту, що безпосередньо виходить з мови продуцента мовлення, у ролі якого виступає автор тексту.

Смисловою основою суб'єктивної модальності становить поняття оцінки в широкому розумінні слова, що містить не тільки логічну (інтелектуальну, раціональну) кваліфікацію повідомлення, але і різні емоційні (ірраціональні) реакції (Трунова, 1991: 67). Суб'єктивна модальність включає в себе не лише емоційні відтінки висловлювань, а й різноманітні граматичні засоби передачі емоційної реакції (вставні одиниці, вигук та ін.). Інтонація для акцентування здивування, сумніву, впевненості, недовіри, протесту, іронії також сприяє формуванню значення суб'єктивної модальності.

У структурі детективних текстів Данієля Пеннака існують певні маркери, які належать до різних планів та рівнів, які передають авторську модальну інформацію. Розкриття експліцитних та імпліцитних модальних елементів дозволяє нам найбільш глибоко і повно розкрити інформацію, призначену для розуміння, і у такий спосіб виявити комунікативні інтенції автора. Так, наприклад, у властивому детективам Д. Пеннака

контексті спілкування з читачем оповідач часто експліцитно виражає суб'єктивну модальність щодо того, про що він оповідає:

– *Je vous connais bien, monsieur*<...>

(*Mensonge*);

– *J'ai toujours admiré*<...>

(*Re-mensonge*);

– *Et quand je pense à vous*<...>

(*Incroyable* <...>) (Pennac, 1987: 80).

У відокремлених синтаксичних конструкціях у дужках оповідач коментує пряму мову посадовця з приводу нагородження одного з пенсіонерів за довгу сумлінну працю на благо суспільства, експліцитно виражаючи свою оцінку модальність. Оповідач оцінює репліки посадовця як неправдиві (*mensonge*). Повтор слова із контекстним модальним значенням із залученням префікса *re-* (*re-mensonge*) на позначення повтору сприяє інтенсифікації значення неправди, а ще більшої експресивності висловленню надає лексема *incroyable* adj. – “qui dépasse les limites habituellement admises” (Encyclopédie LEXILOGOS), яка характеризує мовлення посадовця як нечуване, а в контексті попередніх коментарів оцінює його як нечувану брехню. Отже, експліцитні прояви суб'єктивної модальності виражаються у явному смислі висловлення, який вибудовується шляхом взаємодії прямих значень його компонентів.

На імпліцитному рівні суб'єктивна модальність мовця, а саме оповідача детективних творів Даніеля Пеннака, формується за допомогою засобів різних рівнів:

– *Changement de direction, de gestion et de mentalité, dirais-je. Le précédent Conseil d'Administration était essentiellement juif, si vous voyez ce que je veux dire. Mais c'était une époque où on savait ce qui revenait de droit aux vrais Français!*

(*Pardon?*)

– *Et combien de temps le Magasin est-il resté fermé?* (Pennac, 1987: 211–212).

Так, розпитуючи одного з найдавніших працівників Магазину про події минулих років і отримавши відповідь з неполіткоректним змістом (*le précédent <...> juif*), оповідач відокремлює у дужки коментар, який має форму уточнювального запитання (*Pardon?*). Відокремлена репліка адресована лише читачеві, оскільки оповідач продовжує діалог з колегою, ставлячи наступне запитання, яке містить вже нову (ремагічну) інформацію щодо терміну закриття магазину. Коментар оповідача спонукає читача звернути увагу на інформацію, надану у репліці його співрозмовника, й імпліцитно виражає модальність засудження позиції, яку демонструє співрозмов-

ник. Отже, імпліцитний рівень модальності проявляється у прихованому, проте призначеному для розуміння смислі висловлювання.

Суб'єктивна модальність у детективному тексті Даніеля Пеннака виражається через підбір лексичних одиниць. Так, при нульовому фокусі зображення персонажа інспектор Пастор розмірковує:

Pastor se réfugia dans l'ascenseur en bénissant le ciel de ne pas être un homme de Cercaire, mais un flic du divisionnaire Coudrier (Pennac, 1987: 60).

Інспектор Пастор радіє від того, що він – не хлопець Серкера, а сищик дивізійного комісара Кудріє. Модальне значення, яке виражає оцінку ставлення до двох дивізійних комісарів, виникає при зіставленні двох лексем, які номінують підлеглих цих дивізійних комісарів. На позначення підлеглих комісара Кудріє автор уживає іменник *flic* n.m. (pop.: “agent de police” (Larousse)), котрий у розмовній мові позначає сищика, поліцейського з нейтральною конотацією. Цей іменник характеризує людину за параметром її професійної приналежності (*police*) без звернення до ієрархії у робочому колективі. Для номінації підлеглих комісара Серкера ужито іменник *homme* n.m. (“individu qui est considéré comme dépendant d'un autre, qui est placé sous son autorité; soldat qui est placé sous l'autorité d'un supérieur” (Encyclopédie LEXILOGOS)), який у цьому контексті актуалізує значення підлеглого, тобто людини, яка працює в підпорядкуванні у когось. У такий спосіб висувається у прагматичний фокус позиція людини у службовій ієрархії, а не належність до професії. За допомогою вживання автором цих слів читач може зрозуміти, які якості співробітника ціняться у означених дивізійних комісарів, і дійти висновку, що Серкеру більше властивий авторитарний стиль управління, ніж комісару Кудріє. Отже, у такий спосіб виражається оцінка модальність автора щодо персонажів.

Імпліцитна модальність може бути дешифрована шляхом семантичного аналізу мовних одиниць. Так, дивізійний комісар Серкер у розмові з інспектором Пастором зазначає:

– *Vanini connaît un peu fort sur les bougnoules, et il a bousillé un cousin de Tayeb pendant une manif. Un dangereux* (Pennac, 1987: 134).

У наведеному фрагменті комісар вживає грубий расистський термін “*bougnoule*” n.m. (“terme injurieux et raciste pour désigner un Arabe” (Larousse)) на позначення чоловіка африканського походження. Це свідчить про вороже ставлення поліцейського до арабів. Описуючи роботу інспектора Ваніні, він зазначає, що той «трохи сильно» (*c connaît un peu fort*) бив арабів і «при-

кінчив» (*a bousillé*) кузена підозрюваного. Лексема *peu* adv. (“une faible mesure, un faible degré”) має значення невеликої міри, легкого ступеня і ослабляє значення сили, яке актуалізується у прислівнику *fort* adv. (“avec force, vigueur, d’une manière forte”), який відноситься у реченні до дієслова *cogner* v.t., pop. (“frapper violemment sur quelqu’un, le battre”) і визначає ступінь нанесення ударів. Результат застосування сили, виражений дієсловом *bousiller* v.t. (“tuer quelqu’un”), яким позначене фактичне скоєння вбивства, зводить нанівець спробу комісара Серкера лексичними засобами пом’якшити репрезентацію інформації про те, що інспектор Ваніні вбив араба під час демонстрації. Парцеляція лексеми *dangereux* adj. et n. (“qui constitue un danger” (Larousse)), яка характеризує араба як небезпечного, надає парцеляту особливої значущості, звертає на це слово увагу читача. Проте у разі зіставлення значення небезпеки підозрюваного і комплексу значень, актуалізованих у головному реченні («сильно бити, вбити»), стає очевидною нерівнозначність описуваних понять. Контрастна побудова висловлення спонукає читача до роздумів і зіставного аналізу цих понять, а також виражає авторську модальність імпліцитного засудження того, про що йдеться.

Також зазначимо, що, описуючи озброєння інспектора Ваніні, оповідач перераховує такі предмети:

<...> *la paire de menottes chromées*, <...> *son arme de service*, <...> *le poing américain dans sa poche* et *la bombe paralysante dans sa manche*, *apport personnel à l’arsenal réglementaire. Utiliser d’abord celle-ci pour pouvoir cogner tranquillement avec celui-là, un truc à lui, qui avait fait ses preuves* (Pennac, 1987: 15).

У фрагменті зазначається, що, окрім уставної зброї, інспектор носив з собою додатково кастет (*le poing américain*) і балон з паралітичним газом (*la bombe paralysante*), якими він користувався власним методом: спочатку паралізувати, щоб мати змогу спокійно бити кастетом. Такі структурні ознаки, характерні для текстів інструкцій, як використання безособової форми дієслова – інфінітиву (*Utiliser; pouvoir cogner*), речення з причинно-наслідковим зв’язком, вираженим сполучником *pour*, зумовлюють сприйняття речення без модальних включень, тобто беземоційно.

Далі у фокусі нарації персонажа інспектора Ваніні надається пояснення його професійної старанності:

Parce qu’il y avait tout de même le problème de l’Insécurité! Les quatre vieilles dames égorgées à Belleville en moins d’un mois ne s’étaient pas ouvertes toutes seules en deux!

Violence...

Eh! oui, violence... (Pennac, 1987: 15).

Ідеться про небезпеку у районі, оскільки менш ніж за місяць перерізали горло чотирьом старим жінкам. Для характеристики ситуації ужито лексему *violence* n.f. (“ensemble des actes caractérisés par des abus de la force physique, des utilisations d’armes, des relations d’une extrême agressivité” (Larousse)), яка у наведеному контексті актуалізує значення зловживання агресивною фізичною силою, направленою проти беззахисних старих жінок. Щоб надати більшої експресії, використано окличні речення. Це свідчить про емоційні переживання інспектора з приводу вбивств старих жінок. У наступному абзаці фокус нарації зміщується з інспектора Ваніні у простір об’єктивованого оповідача, який за допомогою повтору іменника *violence* і прислівника *oui* підсилює попереднє стверджувальне речення. Вигук *Eh* надає висловленню більшої експресивності, що спонукає читача переоцінити зміст, сприяє глибшому осмисленню проблеми насилля. Повторення лексеми *violence* і різниця у стилі фрагментів, у яких йдеться про насилля, звертає увагу читача на сприйняття цього поняття з позиції інспектора Ваніні: насилля на роботі, направлене на підозрюваних, репрезентується у його фокусі нарації як звичайна буденна річ, а насилля, направлене на жертв – старих жінок, він емоційно засуджує. Таким чином, речення, висловлене об’єктивованим оповідачем, виражає суб’єктивну модальність автора і тим самим реалізує прагматичний намір автора спонукати читача до роздумів про насилля у суспільстві.

Висновки. Суб’єктивна модальність у детективному тексті Данієля Пеннака виражається експліцитним та імпліцитним шляхом. Експліцитно суб’єктивна модальність виражається у явному смислі висловлення через прямі значення його компонентів. Імпліцитний рівень модальності передбачає актуалізацію прихованих смислів за допомогою засобів різних рівнів, зокрема використання лексичних одиниць з різними контекстуально зумовленими конотативними відтінками значення, відокремлених синтаксичних конструкцій, окличних речень. Імпліцитна модальна інформація проявляється у прихованому, проте призначеному для розуміння смислі висловлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балли Ш. Французская стилистика / пер. с фр. К. А. Долинина, 2-е изд., стереотипное. Москва : Едиториал УРСС, 2001. 392 с.
2. Беляева Е. И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1985. 179 с.
3. Гаврилов В. І. До визначення поняття модальності (на матеріалі модальних дієслів сучасної німецької мови). *Іноземна філологія*. Львів, 1997. Вип. 110. С. 69–77.
4. Марчишина А. А. Гумористична модальність в інформаційному полі тексту. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. Київ, 2004. № 11. С. 66–73.
5. Смуциньська І. Суб'єктивна модальність художньої прози : монографія. Київ : Вид. центр «Київський університет», 2001. 255 с.
6. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц. *Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности* : кол. монографія. Москва : Наука, 1991. С. 36–66.
7. Трунова О. В. Природа и языковой статус категории модальности. Барнаул – Новосибирск : БГПИ – НГПИ, 1991. 130 с.
8. Dictionnaire Larousse : définitions, expressions, synonymes & antonymes, difficultés, citations. URL: http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm.
9. Encyclopédie LEXILOGOS. URL.: http://www.lexilogos.com/français_langue_dictionnaires.htm.
10. Pennac D. Au bonheur des ogres. P. : Ed. Gallimard, 1985. 288 p.
11. Pennac D. La fée carabine. P. : Ed. Gallimard, 1987. 340 p.

REFERENCES

1. Balli Sh. Francuzskaya stilistika [French Stylistics]: per. s fr. K. A. Dolinina, 2-e izd., stereotipnoe. Moscow : Editorial URSS, 2001. 392 p. [in Russian].
2. Belyaeva E. I. Funkcionalno-semanticheskie polya modalnosti v anglijskom i ruskom yazykah [Functional-semantic fields of modality in English and Russian]. Voronezh : Izd-vo VGU, 1985. 179 p. [in Russian].
3. Havrylov V.I. Do vyznachennia poniattia modalnosti (na materiali modalnykh diiesliv suchasnoi nimetskoj movy) [To the definition of modality (based on the modal verbs of modern German)]. Foreign philology. Lviv, 1997. Vyp. 110. P. 69–77. [in Ukrainian].
4. Marchyshyna A. A. Humorystychna modalnist v informatsiinomu poli tekstu. [Humorous modality in the text field of information]. Problems of semantics of words, sentences and text. Kyiv, 2004. № 11. S. 66–73. [in Ukrainian].
5. Smushchynska I. Subiektyvna modalnist khudozhnoi prozy : monohrafiia. [Subjective Modality of Fiction: Monograph.] Kyiv : Kyiv University Publishing Center, 2001. 255 p. [in Ukrainian].
6. Teliya V. N. Mehanizmy ekspressivnoj okraski yazykovykh. Chelovecheskij faktor v yazyke : Yazykovye mehanizmy ekspressivnosti : kol. monografiya [Mechanisms of expressive coloring of linguistic units. The Human Factor in Language: Linguistic Mechanisms of Expressivity: A Collective Monograph]. Moscow : Nauka, 1991. P. 36–66. [in Russian].
7. Trunova O. V. Priroda i yazykovoj status kategorii modalnosti [The nature and linguistic status of the category of modality]. Barnaul – Novosibirsk : BGPI – NGPI, 1991. 130 p. [in Russian].
8. Dictionary Larousse : definitions, expressions, synonyms & antonyms, difficulties, quotes [Electronic resource]. Access: http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm [in French].
9. Encyclopedia LEXILOGOS [Electronic resource]. Access: http://www.lexilogos.com/français_langue_dictionnaires.htm. [in French].
10. Pennac D. To the happiness of the ogres. P. : Ed. Gallimard, 1985. 288 p. [in French].
11. Pennac D. The rifle fairy. P. : Ed. Gallimard, 1987. 340 p. [in French].